

Breu presentació historicosocial d'una llengua romànica: el català

par Josep Murgades

El català és una llengua derivada del llatí parlada en l'actualitat per uns deu milions de persones; és a dir, amb una demografia comparable a la del neerlandès o a la de moltes llengües escandinaves. Aquesta població catalanòfona es distribueix territorialment, dins l'Estat espanyol, a través del Principat de Catalunya (amb capital a Barcelona), el País Valencià (amb capital a València) i les Illes Balears (amb capital a Palma de Mallorca); dins l'Estat francès, a través de la regió del Rosselló (amb capital a Perpinyà); i arreu del Principat d'Andorra, Estat sobirà que la té com a única llengua oficial.

Durant els segles medievals, els països de llengua i de cultura catalanes van constituir el moll vertebrador de la Corona d'Aragó, que va convertir-se en una de les grans potències de la Mediterrània.

En indestriable relació amb aquesta puixança material, el català va assolir un alt grau d'elaboració formal, com a vehicle d'expressió literària i com a llengua unificada de la Cancelleria reial.

Per obra i gràcia de Ramon Llull (s. XIII) va ser la catalana la primera llengua vulgar en què es van escriure tractats filosòfics i científics; altres creadors van confegir-hi obres literàries de gran bellesa, fins a la culminació, ja a les acaballes del segle XV, amb l'obra poètica d'Ausias March i amb el *Tirant lo Blanch*, qualificada amb raó com la primera novel·la moderna.

Altrament, a desgrat d'unes diferències dialectals en la llengua parlada no superiors a les que trobem encara avui dia en altres llengües europees, la força cohesionadora de la Cort va confegir uns models lingüístics que fan del català escrit durant l'edat mitjana una de les llengües més unitàries i, si és permès l'anacronisme conceptual, més «estandarditzades» de l'Occident medieval.

Raons demogràfiques (com ara la irrupció de la pesta a partir de la segona meitat del segle XIV), polítiques (com ara la guerra civil que va assolir el Principat de Catalunya a mitjan segle XV) i econòmiques (el desplaçament de l'eix mediterrani cap a l'Atlàntic com a conseqüència del descobriment d'Amèrica per part de la Corona de Castella), van sumir la Corona d'Aragó en una profunda crisi just a l'alba dels temps moderns, a començament del segle XVI, i el país va entrar en un llarg procés de decadència de què, enmig d'unes circumstàncies ben altres, no començaria a refer-se fins a començament del segle XIX, amb l'adveniment de la Revolució Industrial.

En l'endemig, encara, dues guerres perdudes contra l'expansionisme castellà: la dels Segadors, a

mitjan segle XVII, en què, a diferència del que s'esdevingué coetàniament amb Portugal, Catalunya fou derrotada i es veié desposseïda dels Comtats del Nord (el Rosselló), que passaren sota domini francès; i la de Successió, a les dues primeres dècades del segle XVIII, en què els partidaris del pretendent austriacista a la corona espanyola foren vençuts pels qui defensaven la causa dels Borbons, amb la qual cosa l'estructura fins llavors tanmateix independent de l'antiga Corona d'Aragó va ser del tot absorbida per la de Castella, en el marc d'un Estat absolut que tot seguit inicià la persecució política contra la llengua catalana.

La industrialització progressiva que experimentà Catalunya tot al llarg del XIX, i que en cap cas no tingué paral·lel en terres de l'Espanya profunda, abocà a les acaballes del segle passat a una contradicció cada cop més flagrant: la classe que comptava amb més important poder econòmic dins l'Estat, la burgesia catalana, no disposava del menor poder polític, retingut per unes oligarquies feudals castellanes que assistien, decadents, a l'esfondrament definitiu de l'imperi espanyol d'ultramar.

Les tensions derivades d'un tal desequilibri avivaren la consciència, mai no extingida, del fet diferencial català, que fou incorporat per la burgesia del país dins la seva estratègia de classe reivindicativa enfront del poder d'un Estat anacrònic i endarrerit.

Així, si a les dècades centrals del XIX el moviment conegut per Renaixença s'inscriu dins l'ampli procés suscitat pel Romanticisme arreu d'Europa d'interès creixent per les literatures «populars» i d'exaltació idealista de les llengües en què s'expressen, ens trobem després que, ja des del tombant de segle, aquesta dinàmica adquireix a Catalunya una dimensió cada cop més política, amb el tret característic que una tal afirmació lingüística, cultural i, en definitiva, nacional, és protagonitzada no per erudits ni, encara menys, per estaments situats a la base de la piràmide social, sinó per classes burgeses i petitburgeses descontentes de l'Estat del qual depenen i al qual malden per modernitzar políticament i socialment, així com també per fer-li acceptar el caràcter plurilingüe i multicultural de les terres que el componen.

És en aquest context històric, tan breument esbossat, que cal emmarcar el procés de reforma de la llengua catalana que culmina, a les primeres dècades del segle XX, amb la proposta normativitzadora de Pompeu Fabra. Bandejat ja des del segle XVI dels usos d'una Cort defeccionista, proscrit a partir del XVIII de l'escola i de l'administració, el català era encara durant el segle XIX l'única llengua parlada de la immensa majoria de la població del país, però el fet d'haver estat substituït pel castellà de les funcions formals i més elevades de la vida social n'havien propiciat la dialectalització i la manca de recursos expressius per fer front a les exigències de la societat industrial.

La tasca de Pompeu Fabra (1868-1948), un enginyer químic doblat de lingüista, de formació enquadrible dins l'escola dels neogramàtics i bon coneixedor de Saussure, consisteix llavors a elaborar una proposta codificadora de la llengua que defugí tant les solucions arcaïtzants —que apostaven per una reimplantació de la llengua medieval, al marge de tots els canvis històrics i, per tant, també lingüístics esdevinguts de llavors ençà— com les solucions populistes —que optaven per adequar el model normatiu a la llengua empobrida i considerablement castellanitzada parlada a l'època.

Amb aquest objectiu, doncs, Fabra basteix un model de llengua referencial caracteritzat pels següents grans trets configuradors:

a) diasistematicitat, de manera que, tot i basar-se en el dialecte central, el de Barcelona, per òbvies raons de pes demogràfic i de prestigi de capitalitat, totes les altres varietats de la llengua puguin tanmateix reconèixer-s'hi a bastament, sobretot en aspectes tan emblemàtics com ara l'ortografia i

el lèxic.

b) especificitat, de manera que hi siguin presos en consideració normativa aquells elements (fonètics, morfològics, lèxics, sintàctics) que més difereixin dels de la llengua tradicionalment dominadora, el castellà, i, doncs, que millor permetin emfasitzar la identitat de la catalana.

c) intel·lectualització, de manera que, ja bé sigui per manlleu de les grans llengües de cultura, ja bé sigui per explotació dels propis recursos genuïns, el català esdevingui una llengua formalment apta per a tots els usos de l'activitat social, inclosos els d'abast científic i cultural de més alt nivell.

Fabra vetlla alhora perquè l'ampli conjunt de la seva obra codificadora tendeixi a unes formulacions econòmiques, de manera que almenys en aquest sentit no se'n vegi obstaculitzada la difusió, i també perquè no sigui elevada a la categoria de norma cap solució de la qual no es prevegi la viabilitat funcional.

El moviment finisecular del Modernisme, amb tot allò que presenta d'esforç per transformar la societat catalana de tradicionalista i regional en moderna i nacional, així com el moviment primisecular del Noucentisme, màxima expressió institucionalitzadora de la burgesia compromesa amb el catalanisme polític, proporcionen l'entramat històric necessari per a la implantació de la normativa fabriana, de la qual són fites cabdals la promulgació de les *Normes Ortogràfiques* (1913), la publicació de la *Gramàtica Catalana* (1918) i la del *Diccionari General de la Llengua Catalana* (1932).

Aquest considerable procés de normativització, secundat per la plana major de la *intelligència* noucentista, no sempre va acompanyat tanmateix d'un de semblant pel que fa a la normalització de la llengua, és a dir, en tot allò concernent el seu ús social enfront de la llengua oficial de l'Estat, l'espanyol.

Un revés important en aquest sentit va ser la implantació de la dictadura del general Primo de Rivera (del 1923 al 1930), just a instàncies d'una burgesia catalana que, trasbalsada per tot de convulsions socials accentuades arran de la crisi posterior a la Gran Guerra, féu defecció del seu paper com a classe reformadora i nacionalista a canvi de l'aparell repressiu que li brinda el poder d'Estat. La renovada persecució d'aquest contra l'ús públic de la llengua catalana en àmbits tan decisius com ara l'escolar, administratiu i el jurídic, no va fer sinó preludiar la política declaradament genocida empresa pel franquisme després de la Guerra Civil.

La proclamació de la Segona República Espanyola el 1931 i l'obtenció per part del catalanisme polític —ara representat per formacions d'extracció social petitburgesa i menestrala— d'un Estatut d'Autonomia per a Catalunya, comporten per primer cop en l'època contemporània l'oficialitat de la llengua catalana conjuntament amb l'espanyola i, doncs, la possibilitat altre cop d'accedir al món de l'ensenyament i de l'administració pública.

La tasca desplegada en l'etapa republicana per la Generalitat (nom del Govern autònom de Catalunya) va veure's tanmateix del tot desmantellada a conseqüència de la victòria dels militars sollevats durant la contesa bèl·lica que, del 1936 al 1939, enfrontà les dretes franquistes amb les esquerres republicanes.

La derrota d'aquestes va saldar-se per a Catalunya, cert, com per a tot Espanya, amb la implantació d'una dictadura nazifeixista del tot repressora de les llibertats socials, però orientada a més, en el cas de Catalunya, a l'extermini de qualsevol vestigi de la seva identitat com a poble. Llengua, cultura, literatura, símbols, tot allò que constitueix una nació com a tal, van ser implacablement perseguits per la dictadura franquista, des del seu inici i fins a la seva fi, i només per causa de la

desfeta de les potències de l'Eix a la Segona Guerra Mundial, i de la gradual incorporació de l'Estat espanyol als organismes internacionals al llarg de la postguerra, és que el règim va anar tolerant de mica en mica certes manifestacions culturals impreses de la cultura catalana, evidentment sotmeses també a les mateixes disposicions censors en vigor arreu de l'Estat.

Ara: més que la política directament repressora del franquisme contra Catalunya, allò de més nefast de la dictadura per a la supervivència d'aquesta com a poble va ser que, en el llarg transcurs d'aquella (del 1939 fins al 1975), es produïren alguns dels canvis socials més transcendents mai viscuts pel món occidental.

En l'àmbit català, va haver-hi tot d'immigracions massives de població hispanòfona que fugia del subdesenvolupament secular atreta per les possibilitats laborals de Catalunya; la tradicional capacitat d'integració d'aquesta, tot i les dures condicions en què es troba, es mostrà eficaç fins a l'adveniment de la televisió, no cal dir que exclusivament emesa en espanyol, a finals dels anys cinquanta, en què esdevingué ja pràcticament impossible l'assimilació lingüísticocultural dels nousvinguts, amb la qual cosa l'homogeneïtat ètnica de la societat catalana es va escindir en dos grups: la dels catalans, majoritàriament catalanòfons i en vies de bilingüïtzació progressiva, i la dels immigrants espanyols, hispanòfons i absolutament monolingües.

Altrament, la irrupció massiva del turisme ja a partir de la dècada dels seixanta provoca una nova allau demogràfica de gent del tot desconexada de la realitat nacional de Catalunya i a la qual només importa l'Espanya dels tòpics folklòrics més suats i, val a dir, més hàbilment instrumentalitzats pel règim franquista.

L'acabament de la dictadura no pas per cap mena de revolta sinó per la mort física del general Franco al seu llit, duu a una tranquil·la liquidació del règim no pas per ruptura, sinó per acomodàcia transició.

Així, tot i l'important paper jugat en la resistència antifranquista per les forces democràtiques catalanes, els seus representants es van avenir, en l'àmbit lingüístic, tant en la Constitució Espanyola del 1978, com en l'Estatut d'Autonomia per a Catalunya del 1979, que en ambdós textos legals s'hi consagrés la inferiorització del català enfront de l'espanyol. Saber aquesta llengua és un deure, mentre que el coneixement d'aquella és un simple dret, al qual, doncs, tothom qui ho vulgui és molt lliure de renunciar. La Llei de Normalització Lingüística de Catalunya, promulgada el 1983 i redactada, com no podia ser altrament, a tall de mer desenvolupament explanatori de les disposicions al respecte contingudes ja en la Constitució i en l'Estatut, es limita en el fons, atesa la seva incapacitat de sancionament, a despenalitzar l'ús públic del català (ningú no serà ja perseguit per servir-se d'aquesta llengua tant en l'esfera privada com en la pública) i a refermar la presència inqüestionable a Catalunya —una presència, ara, «democràticament» legitimada— d'una llengua, l'espanyol, que hi havia estat introduïda històricament «a punta de bayoneta», és a dir, a sang i a foc.

La societat catalana, doncs, ja en un règim de democràcia formal, continua funcionant en espanyol de manera absolutament majoritària en àmbits tan decisius com el jurídic, l'empresarial i el dels omnipotents i omnipresents mitjans de comunicació de massa; en aquest darrer, val a dir, la Generalitat —el govern autònom de Catalunya— ha procedit a començaments dels anys vuitanta a crear-ne d'institucionals que han pal·liat, si més no, el greu dèficit d'oferta radiofònica i televisiva en català.

I, també en un altre àmbit, no tan directament sotmès a les inflexibles lleis del mercat capitalista —sempre amatents a afavorir el peix gros en detriment del peix xic—, el de l'escola, és que la Generalitat, tot defugint la temptació inicial d'implantar una doble xarxa docent en les dues llengües

per separat, ha impulsat una política d'«immersió lingüística» arreu d'un sistema escolar únic que permet la integració de tots els infants en la llengua del país.

En qualsevol cas, aquestes dues mesures adoptades des del govern autònom es demostren del tot insuficients per tal de fer avançar l'anomenada normalització lingüística, mal que només sigui en el sentit de procurar-li al català una equiparació quant al seu ús real amb la llengua espanyola dins el si de la societat catalana.

És més, la política d'immersió lingüística suscita les ires del colonialisme espanyol, gens disposat a renunciar al lloc absolutament hegemònic que també en l'àmbit escolar ha detingut secularment la seva llengua, i ha iniciat ja de fa uns quants anys, a través de certs partits polítics i de diferents òrgans de comunicació, així com també per mitjà d'uns quants grupuscles especialment actius de la immigració hispanòfona amb voluntat de cavall de Troia, una campanya de desqualificació de la política lingüística de la Generalitat. L'objectiu, ara com sempre, és el de tribalitzar el català, reduir-lo a usos merament emotius i familiars de la població encara catalanòfona, a fi de barrar-li definitivament el pas a la possibilitat d'esdevenir la llengua aglutinadora d'aquest *melting-pot* en què s'està convertint la societat que diu tenir-la per pròpia.

Un altre front no gens desatès en els seus propòsits glotofàgics pel colonialisme espanyol és el de la unitat de la llengua. El Principat de Catalunya —la Catalunya *stricto sensu*— és ja des de començaments del segle XIX, i per les raons històriques amunt apuntades, el «nucli dur» d'aquest conjunt territorial mai no del tot cohesionat que anomenem Països Catalans, i que presenten com a únic gran tret vertebrador el de la comunitat lingüística i cultural. Una història prou diferent entre ells ha propiciat en aquests països una pèrdua de consciència de la primigènia identitat comuna i, doncs, de manera indestruïble, una espanyolització creixent de les Illes Balears i del País Valencià (per no parlar de la francesització de la Catalunya Nord, víctima d'un jacobinisme estatal que, encara avui dia, proscriu implacablement qualsevol manifestació pública de la llengua autòctona).

En aquest context, i a l'empara d'uns Estatuts autonòmics deliberadament ambigus pel que fa a la qüestió lingüística, el colonialisme espanyol, tot recorrent a la vella estratègia del «divideix i venceràs», fomenta els respectius localismes disgregadors, de signe clarament anticatalà i espanyolista, i afirma l'existència d'una pretesa llengua valenciana (o mallorquina, menorquina, eivissenca, etc.) del tot diferent de la llengua comuna, coneguda internacionalment amb el nom genèric de catalana.

Aquesta pretensió pot arribar a l'extrem, en el cas del País Valencià dels nostres dies, amb un govern autònom en mans de partits representants de la dreta espanyola i del provincianisme folklòric, d'empatollar-se amb ànim d'atjar el secessionisme lingüístic una pseudo gramàtica aberrant que contradiu tots els criteris científics pels quals es regeix la codificació d'un llenguatge natural.

Unes tals maniobres, cert, no alteren la consubstancial unitat de la llengua ni la vigència de la proposta estandarditzadora de Fabra, en la qual es reconeixen els escriptors i, en definitiva, tots els usuaris cultes de la llengua tant del País Valencià (des del qual, per cert, és que es publica l'únic setmanari d'informació general d'abast pancatalà a hores d'ara, *El Temps*) com de les Illes Balears; però és tanmateix innegable que sembren el desconcert entre l'àmplia massa parlant d'aquestes zones nacionalment menys cohesionades del domini lingüístic i que contribueixen a l'espanyolització progressiva «des de baix».

La substitució lingüística del català per l'espanyol és, ara per ara, un fenomen que incideix molt més entre les classes populars que no pas entre les altes, de la mateixa manera també que en són els registres informals els més afectats per les interferències provinents de la llengua espanyola.

Assistim, en conseqüència, al capgirament de la tendència que, ja des del segle XVI, havia anat relegant el català a usos domèstics i col·loquials. Ara és, per contra, una llengua culta perfectament apta per fer front a tots els requeriments expressius d'una realitat històrica dinàmica i complexa com és la dels nostres dies, amb uns mitjans de comunicació escrits i audiovisuals que funcionen normalment a desgrat de la forta concurrència derivada de la implantació massiva dels espanyols, amb una producció literària i editorial capaç també de resistir l'embat de la indústria corresponent en llengua espanyola i de crear-se un públic que li n'assegura si més no la supervivència, amb unes universitats on la tasca docent i la investigadora són desplegades en proporció si fa no fa equivalent a través de totes dues llengües.

Ara també més que mai, però, és que el català corre el risc de «llatinitzar-se»; de convertir-se en llengua d'ús litúrgic per a certs mesters elevats. La funció discriminatòria i, per tant, també, indestriablement, integradora, que s'exerceix principalment en les nostres societats a través de la llengua, és detinguda de manera preferent en el si de la societat catalana per l'espanyol; és en aquesta llengua que operen prioritàriament els dinamismes reguladors de l'ascens o de l'estancament social; només subsidiàriament és que importa saber català per accedir al mercat laboral; es dona ja el cas que, en certes ocupacions, és més necessari el coneixement de l'anglès que no pas el del mateix català.

D'altra banda, la pressió interferenciadora de l'espanyol, a través dels mitjans de comunicació de massa i de la població hispanòfona establerta a Catalunya, fa també que, tot allò guanyat a través de l'escola i de la producció literària i editorial en el procés de culturalització per dalt de la llengua i dels seus parlants, es vegi invalidat per baix en forma de pèrdua de la competència lingüística per part d'aquests, cada cop més desconexadors de recursos tan elementals com genuïns, i que són arraconats per altres d'innecessàriament manllevats de l'espanyol. Aquesta, no cal dir, és una tendència que es dona de manera més acusada a la ciutat de Barcelona, però que just per això esdevé més preocupant, ja que les grans innovacions —incloent-hi la de la mateixa substitució— a què es troba sotmesa tota llengua, acostumen a provenir de la capital, pel seu indiscutible pes demogràfic, social i de poder.

No és fàcil apuntar una prospectiva per a la llengua catalana si no és des de la consciència que el pròxim futur, presidit per l'imminent tombant de segle i de mil·lenni, serà crucial perquè es consolidi com a llengua plena de funcionament normal de la seva societat, o bé perquè sigui substituïda de manera més o menys galopant en benefici de l'espanyol.

Ara com ara, allò que resulta inapel·lablement cert és que totes les mesures empreses amb vista a la normalització lingüística, tant des de les institucions de poder autonòmic i municipal com des de la societat civil, s'han revelat com a francament insuficients. No és ja que no s'hagi aconseguit d'estendre mínimament l'ús actiu del català entre la població hispanòfona o tampoc que no s'hagi introduït aquest de manera significativa en àmbits tan impermeables com el de la judicatura o el del comerç; és que ni tan sols no ha estat possible d'induir els catalans a continuar servint-se de la seva llengua davant un interlocutor hispanòfon que previsiblement l'entén, a fi que es practiqui allò que és coneix com a bilingüisme passiu; com tampoc no ho ha estat, de possible, fer-los avinent que, dins el territori de Catalunya, tenen tot el dret legal a exigir de ser atesos davant qualsevol instància pública o privada en la llengua del país.

La vigència d'un marc jurídic desigualment afavoridor de la llengua espanyola en detriment de la catalana, l'aplicació des de la Generalitat de Catalunya (i no cal dir des dels respectius governs autònoms dels altres països catalans, les Illes Balears i els País Valencià) d'una política lingüística merament contemporitzadora, i el desinterès creixent d'una part considerable de la població catalana envers la llengua del país on han nascut o que els ha acollit, són a hores d'ara, en encertat judici sintètic d'un recent analista del procés de normalització lingüística, Albert Branchadell, els

més greus entrebancs a què s'enfronta qualsevol intent per assegurar a la llengua catalana un estatus comparable dins la seva societat al que pugui tenir qualsevol altra llengua culta de demografia semblant dins el seu territori històric.

Com a mesures correctives d'aquesta situació actual es proposa —ja que un canvi substancial de la Constitució espanyola així com de l'Estatut d'Autonomia són ara per ara inviablés— una reforma de l'actual Llei de Normalització Lingüística, que la fes apta per incidir de manera efectiva en el món de l'empresa i en el de la justícia, de manera que el català guanyés en prestigi operatiu dins els engranatges del poder econòmic i judicial i, doncs, esdevingués més i més necessari en activitats cabdals en el funcionament de qualsevol societat.

Aquesta reforma legal hauria d'anar a més indissolublement acompanyada d'una resposta social que, tot considerant el català com una eina vàlida de promoció més que no pas com una espècie a protegir de l'extinció, pressionés degudament les forces polítiques per tal que aquestes, al marge de la seva adscripció en dretes o esquerres o de les seves opcions de caire independentista, nacionalista o sucursalista, es comprometessin en una política, com a mínim, d'equiparació real i a tots els efectes de la llengua catalana amb l'espanyola dins el territori històric d'aquella.

A banda les dificultats inherents a un tal procés, una cosa és certa, a saber: la consciència generalitzada entre estudiosos i professionals de la cultura, així com entre els ciutadans més conscienciats per aquestes qüestions, del fet incontrovertible que la llengua catalana tindrà el destí que lliurement decideixin d'atorgar-li els seus parlants. Avui dia, en què les societats, si més no les occidentals, semblen haver deixat enrere els espectres de qualsevol totalitarisme i haver apostat decididament per règims que vetllin per les llibertats formals dels ciutadans, ni amb un poder d'Estat fort que s'aboqués resoltament a la protecció i a la promoció d'una llengua no s'aconseguiria de salvar aquesta si els seus parlants, per les raons que fos, decidien de prescindir-ne i de passar a servir-se'n d'una altra.

En qualsevol cas, atesa la voluntat de ser que de sempre ha estat una de les constants del poble català al llarg dels temps, cal esperarçar que també ara un cop més el gruix de la població de Catalunya —el país europeu sense Estat propi amb una llengua més viva i més potent— optarà de nou per mantenir-se fidel al verb secular i per fer-lo digne de figurar de ple dret dins la varietat de l'ampli concert de nacions mundials.

La versió anglesa d'aquest article, traduïda per Christopher Whyte, s'ha publicat en la revista *Chapman* [Edimburg]. núm. 88 (1997).